1. બાળ અપરાધની વ્યાખ્યા આપી, બાળ અપરાધનો અર્થ છે જેની સામે કાનૂનના આધારે કામ ચલાવવામાં આવે છે. જેની સામે વિસ્તારથી સમજાવો. (March 19)

- બાળપણમાં વ્યક્તિ અન્યના વર્તનનું અનુકરણ કરે છે. સમાજવિરોધી મનોભાવોને બાળ અપરાધ કહેવાય. કેટલાંક વર્તનો સમાજમાન્ય હોય છે અને કેટલાક સમાજવિરોધી સમાજશાસ્ત્રના શબ્દકોશ પ્રમાણે, બાળ અપરાધ અમુક ઉંમરથી હોય તે બાળક તેમને જાણ્યેઅજાણ્ય કરતો હોય છે.
- જ્યારે બાળક સંજોગોનો શિકાર બનીને સમાજવિરોધી વર્તન કરે ત્યારે તેને 'બાળ અપરાધ' તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. સામાન્ય રીતે આવાં વર્તનો કિશોરાવસ્થામાં થતાં હોય છે. ષબાળકો દ્વારા કરવામાં આવતા અપરાધી વર્તનને 'બાળ અપરાધ' (Juvenile Deliquancy) તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.'
- સામાન્ય રીતે 7 વર્ષથી 18 વર્ષની વ્યક્તિના ગેરકાયદેસર વર્તનને બાળ અપરાધ ગણવામાં આવે છે. અપરાધ' શબ્દ કાનુની ખ્યાલ વ્યક્ત કરતો હોવાથી બાળ અપરાધના ખ્યાલને કેટલાક વિદ્વાનોએ કાનુની ખ્યાલમાં વ્યક્ત કર્યો છે. ફ્રીક્કુન્દર ના માટે ''બાળ અપરાધ એ બાળકે કરેલું એવું વર્તન હે જેની સામે કાનૂન ના આધારે કામ ચલાવવામાં આવે છે જેની સામે કાનૂની કાર્યવાહી કરવાનું જરૂરી બને એવા બાળક ગંભીર સ્વરૂપ ના સમાજ વિરોધી મનોભાવોને બાળ અપરાધ કહેવાય'' સમાજશાસ્ત્ર ના શબ્દકોશ પ્રમાણે બાળ અપરાઘ અમુક ઉમર થી નીચે ની ઉમર ના બાળકો અને કિશોરોના એવા સમાજ વિરોધી કૃત્યો સૂચિત કરે છે, જે સ્પષ્ટ રીતે કાયદાથી પ્રતિબંધિત થયેલાં હોય છે અથવા કાયદામાં
- જે કૃત્યોનું અર્થઘટન અપરાધ તરીકે કરીને તેની સામે કોઈક સત્તાવાર પગલાં નક્કી કરવામાં આવ્યાં હોય છે.'' ડૉ. હંસા શેઠે કરેલા અભ્યાસ મુજબ, ''સમાજશાસ્ત્રીય સંશોધનમાં 'બાળ અપરાધી' શબ્દ ફક્ત એવા બાળકને સૂચિત કરે છે જે બાળકની સામે પોલીસ અધિકારીઓએ અથવા અદાલતી સત્તાવાળાઓએ સત્તાવાર રીતે કોઈ પગલાં લીધાં હોય.''
- આમ, કાયદાની દષ્ટિએ જે વર્તનો અપરાધ ગણાતાં હોય તેવાં જ વર્તનો બાળ અપરાધી માટે ગણાય છે. સમાજશાસ્ત્રીય ખ્યાલ મુજબ બાળકનું જે વર્તન સમાજની સામાજિક સાંસ્કૃતિક અપેથાના માળખામાં બંધબેસતું ન હોય, સામાજિ કીકરણની પ્રક્રિયામાં અવરોધરૂપ બનતું હોય અને કુટુંબ તથા સમુદાય માટે વિઘટન સર્જતું હોય તેવું વર્તન બાળ અપરાધ કહેવાય.
- વર્તમાન સમયમાં ભારતમાં બાળ અપરાધના વધતા જતા પ્રમાણ અને તેની ઉંમરને ધ્યાનમાં લઈ ભારતીય સંસદે એક ખરડો પસાર કર્યો છે. આ ખરડા મુજબ 31 ડિસેમ્બર, 2015ના રોજથી અમલમાં આવેલ જુવેનાઇલ જરિર્સ એક્ટની કલમ 2 (12) મુજબ બાળક એટલે જેમની ઉંમર 18 વર્ષ સુધીની હોય. તે ઉંમર સુધીના બાળક દ્વારા જ્યારે ધોરણ વિરુદ્ધનું વર્તન થાય તો તેને 'બાળ અપરાધ' કહેવાય અને તેવું વર્તન કરનાર બાળકને 'બાળ અપરાધી' કહેવાય.

2. બાળ અપરાધના એક કારણ તરીકે 'કુટુંબ'ની ભૂમિકા સમજાવો. (March 18)

- બાળ અપરાધ માટે અનેક કારણો જવાબદાર છે અને આ કારણોની વિશેષતા એ છે કે આ બધાં કારણો એકબીજા સાથે એવી રીતે જોડાયેલાં છે કે તેમને અલગ અલગ દર્શાવવા મુશ્કેલ છે.બાળકો દ્વારા કરવામાં આવતા અપરાધી વર્તનનું સંશોધન કરનારા વિદ્વાનોએ બાળ અપરાધ માટે જવાબદાર કારણોને બે વિભાગમાં વિભાજિત કર્યા છે : 1. સામાજિક અને આર્થિક કારણ તથા 2. વ્યક્તિગત અને મનોવૈજ્ઞાનિક કારણ. 1. સામાજિક અને આર્થિક કારણ : બાળકોનાં ધોરણભંગ વર્તન માટે સામાજિક અને આર્થિક કારણોની પ્રબળ અસર છે. સામાજિક અને આર્થિક કારણોમાં કુટુંબ, શાળા, સમવયસ્ક જૂથ, સમૂહ માધ્યમો, શહેરી વાતાવરણ, કામકાજના સંજોગો વગેરેનો સમાવેશ થાય છે,
- (1) કુટુંબ : જ્યાં માતાપિતા બંને હયાત હોય, કુટુંબની દરેક વ્યક્તિ તેને હિસ્સે આવતું કાર્ય બરોબર કરતી હોય, કુટુંબની આર્થિક સ્થિતિ સારી હોય, કુટુંબ નીતિમત્તાનાં ધોરણોનું પાલન કરતું હોય તે કુટુંબને સ્વસ્થ અથવા સમતોલ કુટુંબ' કહેવાય. સમતોલ કર્ટબનાં આ લક્ષણોમાંથી એકાદ લક્ષણની ખામી ઊભી થાય તો કુટુંબનું સમતોલપણું અસ્થિર બને છે અને સમસ્યા પેદા થાય છે, જે બાળકોને અપરાધી વર્તન કરવા તરફ દોરી જાય છે. જ્યાં માતાપિતા એકબીજાથી અલગ રહેતાં હોય કે છુટાછેડા લીધેલાં હોય અથવા બેમાંથી એકનું મૃત્યુ થયું હોય એવા ભગ્ન કુટુંબમાં બાળકને પૂરતા પ્રમાણમાં પ્રેમ, હૂંફ, લાગણી, સલામતી વગેરે પ્રાપ્ત થઈ શકતાં નથી. તેને સંયમશિસ્તનું શિક્ષણ મળતું નથી. આમ, યોગ્ય સમાજીકરણ વિના બાળક વિચલનના માર્ગે વળે છે.
- સમાજીકરણ ઘરના તંદુરસ્ત વાતાવરણ પર આધાર રાખે છે. પરંતુ કુટુંબનું વાતાવરણ કે સંજોગો જ વિષમ હોય, ઘરમાં રહેવા માટે અત્યંત સંકડાશ હોય, આરોગ્યપ્રદ સુવિધાઓનો અભાવ હોય, ઘરમાં પતિપત્ની વચ્ચે રોજ કજિયાકંકાસ થતા હોય, ઘરમાં બાળક પર સાવકી માતાનો ત્રાસ હોય, માતાપિતા ગુનાઇત પ્રવૃત્તિઓ કરતાં હોય, માતા કે પિતા અસ્થિર મગજવાળાંવ્યસની કે દુરાચારી હોય,
- આ પ્રકારના સંજોગોમાં બાળકો તગ મનોદશા અનુભવે છે. તેથી તેઓ ઘર છોડીને ભાગી જતાં હોય છે. ઘર બહારની દુનિયામાં ભરણપોષણનો પ્રશ્ન ઉભો થાય છે. આ વિષમ પરિસ્થિતિમાં મુકાયેલાં બાળકો ગુનાઇત પ્રવૃત્તિઓ તરફ વળે છે.
- (2)શાળા : શાળામાં શિરસ્તનો અતિરેક થતો હોય, બાળકને વારંવાર માનસિક ત્રાસ આપવામાં આવતો હોય, બાળકને શારીરિક સજાનો ભોગ બનવું પડતું હોય – આવા સંજોગોમાં બાળક શાળામાંથી પલાયન થઈ જવાનું અપરાધી વર્તન કરે છે.
- (3) સમવયસ્ક જૂથ બાળક પર તેના મિત્રોની સીધી અસર. થાય છે.
- 2. હંસા શેઠના મતે, બાળકની વિચલનની વર્તણૂક માટે તેના ખરાબ મિત્રોની સોબત પણ જવાબદાર હોય છે.'' ખામીભર્યા સમાજીકરણના સંજોગોમાં કોઈ ખરાબ આદતોવાળા દુર્ગુણી મિત્રની સોબત થઈ જાય તો બાળક સામાજિક ધોરણોથી વિરુદ્ધનું વર્તન શીખે છે.
- (1) સમુહ માધ્યમો : ચલચિત્રો, વર્તમાનપત્રો, સામયિકો, ટેલિવિઝન વગેરે માહિતી સંચારનાં માધ્યમોના અતિરેકથી બાળકો જાણે અજાણે ગુનાહિત પ્રવૃત્તિ તરફ ધકેલાય છે. સમૂહ માધ્યમોમાં પ્રસારિત થતા અપરાધી વર્તનના સમાચારી અને અશ્લિલતાની બાળમાનસ પર વિકૃત અસર થાય છે. જિજ્ઞાસા, નૂહલ, અજ્ઞાનતા અને સારાખરાબના વિવેકભાનના અભાવને કારણે બાળક ધોરણભંગ વર્તન કરે છે.

- (2)શહેરી વાતાવરણ : શહેરી વાતાવરણ કેટલેક અંશે બાળકોના અપરાધી વર્તનને ઉત્તેજન પૂરું પાડે છે. શહેરી સમુદાયમાં ગુનાહિત વર્તનને છુપાવી શકાય તેમ હોવાથી બાળકને ઓળખનો ભય રહેતો નથી. ગંદા વસવાટયે, વસ્તીની ગીચતા વગેરે પરિબળો સામાજિક નિયંત્રણની અસરકારકતા ઘટાડે છે. પરિણામે, આવું વાતાવરણ બાળકને અપરાધી પ્રવૃત્તિમાં વધારો કરવામાં ભાગ ભજવે છે.
- (3) કામકાજના સંજોગો : ઘરની ગરીબીને કારણે બાળકને નોકરી કરવી પડતી હોય અને નોકરીમાં કામકાજના સંજોગો એવા હોય કે કામકાજ કરવામાં ભૂલ થાય તો શેઠ તરફથી સખત શારીરિક સજાનો કે મારપીટનો ડર રહ્યા કરતો હોય. આ પરિસ્થિતિ બાળકમાં જૂઠું બોલવાની, છેતરપિંડી કરવાની કે ભાગી જવાની વૃત્તિને ઉત્તેજિત કરે છે. ગંદા વસવાટના પડોશમાં રહીને કામકાજ કરવાનું હોય ત્યારે બાળકને અપરાધી પ્રવૃત્તિઓ જોવાશીખવાના પ્રસંગો ઊભા થાય છે. એ પ્રસંગો બાળકને અપરાધી પ્રવૃત્તિ તરફ વાળવામાં પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે ભાગ ભજવે છે. 2. વ્યક્તિગત અને મનોવૈજ્ઞાનિક કારણ : બાળ અપરાધ માટે વ્યક્તિગત અને મનોવૈજ્ઞાનિક કારણો પણ અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. બાળક જો યોગ્ય કે અયોગ્યનો વિચાર કરવા માટે અસમર્થ હોય. તો બાળક ધોરણ વર્તન ભંગ તરફ વળે છે. બાળકનું વિદ્રોહ કરવાનું વલણ, મનસ્વીપણું, અસલામતીની લાગણી, ડરપોકપણું, આત્મનિયંત્રણનો અભાવ, લઘુતાગ્રંથિ, સહાનુભૂતિનો અભાવ, હતાશા, નિરાશા, હિંસાત્મક પ્રવૃત્તિ વગેરે અનેક પરિબળો બાળકને સમાજવિરોધી કે ધોરણ વિરુદ્ધ વર્તન કરવા તરફ લઈ જાય છે. આમ, કોઇ બાળક જન્મ થી અપરાધી હોતું નથી પરંતુ બાળક આજુબાજુ નું વાતાવરણ અને વાયક્તિમજનય પરિબળો બાળકને અપરાધી બનાવવા અને ધોરણ ભંગ વર્તન કરવામાં અગત્યની ભૂમિકા ભજવે છે

3. બાળ અપરાધનાં કારણો વિગતે ચર્ચો. (July 18, March 19)

- બાળ અપરાધ માટે અનેક કારણો જવાબદાર છે અને આ કારણોની વિશેષતા એ છે કે આ બધાં કારણો એકબીજા સાથે એવી રીતે જોડાયેલાં છે કે તેમને અલગ અલગ દર્શાવવા મુશ્કેલ છે.બાળકો દ્વારા કરવામાં આવતા અપરાધી વર્તનનું સંશોધન કરનારા વિદ્વાનોએ બાળ અપરાધ માટે જવાબદાર કારણોને બે વિભાગમાં વિભાજિત કર્યા છે : 1. સામાજિક અને આર્થિક કારણ તથા 2. વ્યક્તિગત અને મનોવૈજ્ઞાનિક કારણ. 1. સામાજિક અને આર્થિક કારણ :
- બાળકોનાં ધોરણભંગ વર્તન માટે સામાજિક અને આર્થિક કારણોની પ્રબળ અસર છે. સામાજિક અને આર્થિક કારણોમાં કુટુંબ, શાળા, સમવયસ્ક જૂથ, સમૂહ માધ્યમો, શહેરી વાતાવરણ, કામકાજના સંજોગો વગેરેનો સમાવેશ થાય છે,
- (1)કુટુંબ : જ્યાં માતાપિતા બંને હયાત હોય, કુટુંબની દરેક વ્યક્તિ તેને હિસ્સે આવતું કાર્ય બરોબર કરતી હોય, કુટુંબની આર્થિક સ્થિતિ સારી હોય, કુટુંબ નીતિમત્તાનાં ધોરણોનું પાલન કરતું હોય તે કુટુંબને સ્વસ્થ અથવા સમતોલ કુટુંબ' કહેવાય. સમતોલ કર્ટબનાં આ લક્ષણોમાંથી એકાદ લક્ષણની ખામી ઊભી થાય તો કુટુંબનું સમતોલપણું અસ્થિર બને છે અને સમસ્યા પેદા થાય છે,
- જે બાળકોને અપરાધી વર્તન કરવા તરફ દોરી જાય છે. જ્યાં માતાપિતા એકબીજાથી અલગ રહેતાં હોય કે છુટાછેડા લીધેલાં હોય અથવા બેમાંથી એકનું મૃત્યુ થયું હોય એવા ભગ્ન કુટુંબમાં બાળકને પૂરતા પ્રમાણમાં પ્રેમ, હૂંફ, લાગણી, સલામતી વગેરે પ્રાપ્ત થઈ શકતાં નથી. તેને સંયમશિસ્તનું શિક્ષણ મળતું નથી. આમ, યોગ્ય

સમાજીકરણ વિના બાળક વિચલનના માર્ગે વળે છે. સમાજીકરણ ઘરના તંદુરસ્ત વાતાવરણ પર આધાર રાખે છે. પરંતુ કુટુંબનું વાતાવરણ કે સંજોગો જ વિષમ હોય,

- ઘરમાં રહેવા માટે અત્યંત સંકડાશ હોય, આરોગ્યપ્રદ સુવિધાઓનો અભાવ હોય, ઘરમાં પતિપત્ની વચ્ચે રોજ કજિયાકંકાસ થતા હોય, ઘરમાં બાળક પર સાવકી માતાનો ત્રાસ હોય, માતાપિતા ગુનાઇત પ્રવૃત્તિઓ કરતાં હોય, માતા કે પિતા અસ્થિર મગજવાળાંવ્યસની કે દુરાચારી હોય, આ પ્રકારના સંજોગોમાં બાળકો તગ મનોદશા અનુભવે છે. તેથી તેઓ ઘર છોડીને ભાગી જતાં હોય છે. ઘર બહારની દુનિયામાં ભરણપોષણનો પ્રશ્ન ઉભો થાય છે. આ વિષમ પરિસ્થિતિમાં મુકાયેલાં બાળકો ગુનાઇત પ્રવૃત્તિઓ તરફ વળે છે.
- (2) શાળા : શાળામાં શિરસ્તનો અતિરેક થતો હોય, બાળકને વારંવાર માનસિક ત્રાસ આપવામાં આવતો હોય, બાળકને શારીરિક સજાનો ભોગ બનવું પડતું હોય – આવા સંજોગોમાં બાળક શાળામાંથી પલાયન થઈ જવાનું અપરાધી વર્તન કરે છે,
- (3)સમવયસ્ક જૂથ બાળક પર તેના મિત્રોની સીધી અસર. થાય છે.
- 2. હંસા શેઠના મતે, ‘બાળકની વિચલનની વર્તણૂક માટે તેના ખરાબ મિત્રોની સોબત પણ જવાબદાર હોય છે." ખામીભર્યા સમાજીકરણના સંજોગોમાં કોઈ ખરાબ આદતોવાળા દુર્ગુણી મિત્રની સોબત થઈ જાય તો બાળક સામાજિક ધોરણોથી વિરુદ્ધનું વર્તન શીખે છે. (1) સમુહ માધ્યમો : ચલચિત્રો, વર્તમાનપત્રો, સામયિકો, ટેલિવિઝન વગેરે માહિતી સંચારનાં માધ્યમોના અતિરેકથી બાળકો જાણે અજાણે ગુનાહિત પ્રવૃત્તિ તરફ ધકેલાય છે. સમૂહ માધ્યમોમાં પ્રસારિત થતા અપરાધી વર્તનના સમાચારી અને અશ્લિલતાની બાળમાનસ પર વિકૃત અસર થાય છે. જિજ્ઞાસા, નૂહલ, અજ્ઞાનતા અને સારાખરાબના વિવેકભાનના અભાવને કારણે બાળક ધોરણભંગ વર્તન કરે છે. (2) શહેરી વાતાવરણ : શહેરી વાતાવરણ કેટલેક અંશે બાળકોના અપરાધી વર્તનને ઉત્તેજન પૂરું પાડે છે. શહેરી સમુદાયમાં ગુનાહિત વર્તનને છુપાવી શકાય તેમ હોવાથી બાળકને ઓળખનો ભય રહેતો નથી. ગંદા વસવાટયે, વસ્તીની ગીચતા વગેરે પરિબળો સામાજિક નિયંત્રણની અસરકારકતા ઘટાડે છે. પરિણામે, આવું વાતાવરણ બાળકને અપરાધી પ્રવૃત્તિમાં વધારો કરવામાં ભાગ ભજવે છે. (3) કામકાજના સંજોગો : ઘરની ગરીબીને કારણે બાળકને નોકરી કરવી પડતી હોય અને નોકરીમાં કામકાજના સંજોગો એવા હોય કે કામકાજ કરવામાં ભૂલ થાય તો શેઠ તરફથી સખત શારીરિક સજાનો કે મારપીટનો ડર રહ્યા કરતો હોય. આ પરિસ્થિતિ બાળકમાં જૂઠું બોલવાની, છેતરપિંડી કરવાની કે ભાગી જવાની વૃત્તિને ઉત્તેજિત કરે છે. ગંદા વસવાટના પડોશમાં રહીને કામકાજ કરવાનું હોય ત્યારે બાળકને અપરાધી પ્રવૃત્તિઓ જોવાશીખવાના પ્રસંગો ઊભા થાય છે. એ પ્રસંગો બાળકને અપરાધીપ્રવૃત્તિ તરફ વાળવામાં પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે ભાગ ભજવે છે.
- 3.વ્યક્તિગત અને મનોવૈજ્ઞાનિક કારણ : બાળ અપરાધ માટે વ્યક્તિગત અને મનોવૈજ્ઞાનિક કારણો પણ અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. બાળક જો યોગ્ય કે અયોગ્યનો વિચાર કરવા માટે અસમર્થ હોય. તો બાળક ધોરણ વર્તન ભંગ તરફ વળે છે. બાળકનું વિદ્રોહ કરવાનું વલણ, મનસ્વીપણું, અસલામતીની લાગણી, ડરપોકપણું, આત્મનિયંત્રણનો અભાવ, લઘુતાગ્રંથિ, સહાનુભૂતિનો અભાવ, હતાશા, નિરાશા, હિંસાત્મક પ્રવૃત્તિ વગેરે અનેક પરિબળો બાળકને સમાજવિરોધી કે ધોરણ વિરુદ્ધ વર્તન કરવા તરફ લઈ જાય છે. આમ, કોઇ બાળક જન્મ થી અપરાધી હોતું નથી પરંતુ બાળક આજુબાજુ નું વાતાવરણ અને વાયક્તિમજનય પરિબળો બાળકને અપરાધી બનાવવા અને ધોરણ ભંગ વર્તન કરવામાં અગત્યની ભૂમિકા ભજવે છે

4. બાળ અપરાધ સુધારણા સંસ્થાઓ માથી કોઈ પણ પાચ સંસ્થાઓની સમજૂતી આપો. (March 19)

- બાળકો માં રહેલી અપરાધી વૃતિને સજાના માધ્યમથી નહિ, પરંતુ સુધારણાના માધ્યમથી થના રચનાત્મક દીશામાં વાળની એ પાયાની જરૂરિયો છે, આ બાબતોને ધ્યાનમાં રાખી ભારતના બંધારણમાં બાળકો માટે કેટલીક કાનૂની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે , બંધારણની આ જોગવાઈનો અનુસાર કેટલીક સંસ્થાઓની સ્થાપના કરવામાં આવી છે, જેનું સંચાલન સરકારી અને બિનસર કારી સંસ્થાઓ દ્વારા થાય છે, રાજ્ય સરકારને આ સંસ્થાઓની આર્થિક અને વહીવટી જવાબદારીઓ સોંપવામાં આવી છે, કેટલીક અગત્યની બાળ અપરાધ સુધારણા સંસ્થાઓની સમજૂતી નીચે પ્રમાણે છે :
- 1. સુધાર શાળાઓ જે રાજ્યોમાં બાળ કાયદાઓ અમલમાં નથી, તેવાં રાજ્યોમાં ઈસ. 1987ના 'રિકામેંટરી સ્કૂલ એક્ટ'ની જોગવાઈઓ મુજબ સુધાર શાળા (ઈીર્કદ્વિહર્ક્રિઅિ જીજ્ઞર્રજ્ઞ) સ્થાપવામાં આવી છે. ષબાળકનો અપરાધ સાબિત થાય પછી બાળ અદાલત બાળ અપરાધીને સુધાર શાળામાં મોકલી આપે છે. 15 વર્ષથી નીચેની વયના બાળ અપરાધીએ ગંભીર અપરાધ કર્યો હોય તો ત્રણથી સાત વર્ષ સુધી આ શાળાઓમાં રાખવામાં આવે છે. રાજ્ય સરકાર દ્વારા આ શાળાઓનું સંચાલન કરવામાં આવે છે.આ શાળાઓમાં અપરાધના અલગ અલગ પ્રકારો પ્રમાણે બાળ અપરાધીને અલગ અલગ રાખવાની જોગવાઈ હોય છે. આ શાળાઓમાં તેમને શિક્ષણ અને વ્યાવસાયિક તાલીમ આપવામાં આવે છે. આ શાળામાં બાળ અપરાધીની તમામ સગવડો સાચવવામાં આવે છે. આમ, સુધાર શાળાઓ બાળ અપરાધીને સમાજમાં ફરીથી ગોઠવાઈ શકે તેવી સારવાર અને તાલીમ આપે છે.
- 2. પ્રમાણિત શાળાઓ : જે રાજ્યોમાં બાળકાયદાઓ અમલમાં છે. ત્યાં બાળ અપરાધીઓની સુધારણા માટે પ્રમાણિત શાળાઓ (Certified Schools) સ્થાપવામાં આવે છે.
- ★ આ શાળાઓ બાળકોનાં દેખભાળ, ઉપચાર અને સુધારણા માટે કામ કરે છે.
- ★ આવી પ્રમાણિત શાળાઓમાં બાળ અપરાધીને ઔપચારિક શિક્ષણ ઉપરાંત તેનામાં અનુશાસનની ભાવના દઢ થાય તેમજ સમાજમાં છે તે ફરી સ્વમાનપૂર્વક ગોઠવાઈ શકે તેવા ધ્યેયથી ટેકનિકલ શિક્ષણ અને તાલીમ આપવામાં આવે છે. અપરાધી બાળકોને આશરે ત્રણ વર્ષ સુધી આ શાળાઓમાં રાખવામાં રખાવે છે.
- ● શાળાના સત્તાવાળાઓને લાગે કે બાળક સુધરી ગયું છે તો તેને સજાનો સમયગાળો પૂરો કર્યા પહેલાં પણ મુક્ત કરી શકાય છે. જો બાળક માનસિક રીતે અસ્વસ્થ હોય, તો તેને વધુ સમય માટે આ શાળાઓમાં રાખવામાં આવે છે. પ્રમાણિત શાળાઓ બે પ્રકારની હોય છે :
- (1) જુનિયર પ્રમાણિત શાળા : જેમાં 12 વર્ષથી નીચેની ઉંમરના બાળ અપરાધીઓને રાખવામાં આવે છે.
- (2)સીનિયર પ્રમાણિત શાળા : જેમાં 12થી 16 વર્ષ સુધીના બાળ અપરાધીઓને રાખવામાં આવે છે.
- ★ પ્રમાણિત શાળાઓ સરકારી અને બિનસરકારી સંસ્થાઓ દ્વારા ચલાવવામાં આવે છે.
- ★ પ્રમાણિત શાળામાંથી બાળ અપરાધીને મુક્ત કર્યા બાદ તેના પર દેખરેખ રાખવાનું કાર્ય સામાજિક કાર્યકર કે પ્રોબેશન અધિકારીને સોંપવામાં આવે છે. તે બાળ અપરાધીની પ્રવૃત્તિઓનું નિરીક્ષણ કરે છે. પ્રમાણિત શાળાઓ રિમાન્ડ હોમ સાથે સંલગ્ન હોય છે.
- 3. પાલક ગૃહો : 10 વર્ષ કરતાં નાની ઉંમરના બાળ અપરાધીઓને પાલક ગૃહોમાં રાખવામાં આવે છે. 10 વર્ષની વય પછી તેમને પ્રમાણિત શાળાઓમાં મોકલવામાં આવે છે. પાલક ગૃહોમાં કુટુંબના જેવું જ વાતાવરણ સર્જવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે. પાલક ગૃહોનું સંચાલન ખાનગી સામાજિક સંસ્થાઓ કરે છે. સરકાર આવાં ગૃહોને આર્થિક સહાય કરે છે.

- 4. રિમાન્ડ હોમ : બાળસંરક્ષણ ગૃહ (રિમાન્ડ હોમ) બાળ અપરાધીના રક્ષણનું કામ કરે છે. બાળ અપરાધી કોઈ ગુના હેઠળ પકડાય એ પછી તેને 24 કલાકમાં બાળ અદાલતમાં હાજર કરવામાં આવે છે. તેની તપાસ પૂરી થાય ત્યાં સુધી તેને રિમાન્ડ હોમમાં રાખવામાં આવે છે. બાળ અપરાધીએ કરેલા ગુનાની તપાસ શરૂ થાય તે અગાઉ તેનું નિરીક્ષણ અને વર્ગીકરણ કરવાનું કાર્ય રિમાન્ડ હોમમાં કરવામાં આવે છે. રિમાન્ડ હોમમાં રાખવામાં આવેલા બાળ અપરાધીનો વૈજ્ઞાનિક ઢબે અભ્યાસ કરી તેના જીવન અંગેની માહિતી સંકલિત કરવામાં આવે છે. તેના આધારે અપરાધ માટેનાં જવાબદાર કારણો શોધી બાળ કલ્યાણના કાર્યક્રમો વડે તેને યોગ્ય દિશામાં વાળવાનો હોય છે. દરેક રિમાન્ડ હોમમાં એક પ્રોબેશન અધિકારી હોય છે. આ અધિકારી બાળ અપરાધીને સમજવાનો પ્રયત્ન કરે છે અને તેનો યોગ્ય ઉપચાર કરવાની ફરજ બજાવે છે. જો અદાલતની તપાસ લાંબો સમય ચાલે તોપણ બાળ અપરાધીને અહીં રાખવામાં આવે છે. બાળ અદાલતને બાળ અપરાધીના અપરાધની ખાતરી થઈ જાય. એ પછી પણ તેને રિમાન્ડ હોમમાં રાખવામાં આવે છે. રિમાન્ડ હોમમાં બાળ અપરાધી પર જરૂરી દેખરેખ રાખી તેનાં વર્તણૂક અને ચારિત્ર સુધારવાની કાર્યવાહી કરવામાં આવે છે. રિમાન્ડ હોમનું સંચાલન મોટે ભાગે ખાનગી અને સામાજિક સેવાઓ આપતી કલ્યાણ સંસ્થાઓ કરે છે. સરકાર આવાં ગૃહોને આર્થિક સહાય આપે છે.
- 5, બાળ અદાલત : 16 વર્ષથી નીચેની વયનાં બાળકો માટે બાળ અદાલતની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. બાળ અદાલતનું વાતાવરણ અનૌપચારિક અને સહાનુભૂતિભર્યું હોય છે. આ અદાલતની કાર્યવાહીમાં વડીલને દલીલો કરવાની છૂટ હોતી નથી. બાળ અદાલત માટે ખાસ ન્યાયાધીશો નીમવામાં આવે છે. તેઓ બાળ મનોવિજ્ઞાનના જાણકાર હોય છે. બાળ અદાલતની તમામ કાર્યવાહી ગુપ્ત રાખવામાં આવે છે. ભારતમાં કોલકાતામાં ઈ. સ. 1941માં પ્રથમ બાળ અદાલતની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી.

5. યુવા અજંપાનો અર્થ સ્પષ્ટ કરી તેનાં કારણો સમજાવો. (March 18, July 18)

- યુવા અજંપાનો અર્થ : યુવાવર્ગના માનસમાં ધ્યેયપ્રાપ્તિની વંચિતતાની જે અસર ઉદ્ભવે છે તે અસંતોષ એટલે ‘યુવા અજંપો’. યુવાનોની જરૂરિયાતની પૂર્તિ ન થાય અને તેમની સમસ્યાઓનો ઉકેલ ન આવે ત્યારે યુવાનો જે વર્તન કરે તે વર્તનમાં તેમની લાગણી, માંગણી અને અસંતોષની જે અભિવ્યક્તિ થતી હોય તેને ’યુવા અજંપો’ કહેવામાં આવે છે. આ પ્રકારની અભિવ્યક્તિ સંગઠિત રીતે આંદોલન, ઘેરાવ, સરઘસ કે હડતાળ સ્વરૂપે દેખાય છે. ખાસ કરીને શિક્ષણ સંસ્થાઓ સાથે જોડાયેલા વિદ્યાર્થીઓના અજંપાની સ્થિતિને ‘યુવા અજંપો’ કહે છે.
- યુવાશક્તિની સરખામણી અણુવિસ્ફોટ સાથે કરવામાં આવે છે. જો તેનો સદુપયોગ કરવામાં આવે, તો વિશ્વકલ્યાણ થઈ જાય અને જો દુરુપયોગ કરવામાં આવે, તો વિશ્વવિનાશ થઈ જાય. યુવાવર્ગમાં અશાંતિ કે અસંતોષ દેશ અને સમાજના ઉજ્વળ ભવિષ્યને અવરોધે છે. વર્તમાન સમયમાં યુવા અજંપાનો ફેલાવો વધતો જાય છે, જે સમગ્ર સમાજવ્યવસ્થા માટે સમસ્યારૂપ છે. યુવા અજંપાનાં કારણો : સમાજની દરેક સમસ્યા માટે કારણો જવાબદાર હોય છે. યુવા અજંપા માટે અનેક કારણો જવાબદાર છે. આ કારણોને , વિભાગમાં વહેંચવામાં આવે છે : 1. સામાજિક કારણ, 2, શૈક્ષહિ, કારણ તથા 3. જૈવિક અને મનોવૈજ્ઞાનિક કારણ.
- 1. સામાજિક કારણ : યુવા અજંપાનાં સામાજિક કારણો ની પ્રમાણે છે :
- (1)કુટુંબ : યુવા અજંપાનું સૌથી મહત્ત્વનું સામાજિક કાર કુટુંબ છે. આધુનિક યુગમાં અનેક પરિબળોના કારણે કુટુંબ સંસ્થામાં પરિવર્તન આવ્યું છે. સમાજમાં સંયુક્ત કુટુંબના સ્થાને નાનાં નાનાં વિભક્ત કુટુંબોનો વ્યાપ વધ્યો છે. પરિણામે કુટુંબજીવનમાં અનેક પ્રશ્નો ઊભા થયા છે. પતિપત્ની વચ્ચેના સંઘર્ષો, છૂટાછેડા, ભગ્ન કુટુંબો વગેરે

પરિબળોની વિપરીત અસર યુવામાનસ પર પડી છે. વર્તમાનમાં મોંઘવારીના કારણે કૌટુંબિક જીવનના નિર્વાહ માટે પતિપત્ની બંનેએ નોકરી કે વ્યવસાયમાં જોડાવું પડે છે. આ સંજોગોના કારણે માતાપિતા પોતાનાં સંતાનોને પૂરતો સમય આપી શકતા નથી. પરિણામે યુવાનોને માતાપિતા પાસેથી જે પ્રેમ અને હૂંફની અપેક્ષા હોય છે તે સંતોષાતી નથી અને તેઓ એકલતા અને અસંતોષનો અનુભવ કરે છે. આ પરિસ્થિતિ યુવા અજંપા માટે મહત્ત્વની સાબિત થાય છે.

- (2)મૂલ્ય સંઘર્ષ : સમાજમાં પ્રસ્થાપિત મૂલ્યો વ્યક્તિને વર્તન કરવા માટે માર્ગદર્શન પૂરું પાડતાં હોય છે. સમાજનાં આ મૂલ્યો નબળાં પડે અથવા તેમાં મૂળભૂત પરિવર્તન આવે ત્યારે યુવાનોના માનસમાં મૂલ્ય સંઘર્ષ થાય છે. મૂલ્યોનો સંઘર્ષ યુવાનોમાં અશાંતિ અને અજંપો પેદા કરે છે. આ અજંપાની સ્થિતિ યુવાનોને આંદોલન કે બળવો કરવાની પ્રેરણા આપે છે.
- (3) બદલાયેલાં ધ્યેયો : વર્તમાનમાં યુવાનોના ધ્યેયમાં ખૂબ મોટો બદલાવ આવ્યો છે. આજના યુવાનો જીવનનાં તમામ ક્ષેત્રોમાં ખૂબ ઝડપથી સફળતા મેળવવા ઇચ્છે છે. ★ ઉચ્ચ શિક્ષણ, સખત અને સતત મહેનત વગેરેના બદલે યેનકેન પ્રકારે માત્ર સફળતા મેળવવાની દિશામાં યુવાનો હરણફાળ ભરી રહ્યા છે. આમ, ઊંચા જીવનની અપેક્ષા અને ધારેલી સફળતા નહિ મળવાનો ડર યુવાનોમાં અજંપો પેદા કરે છે.
- (4)બે પેઢી વચ્ચેનું અંતર પેઢીગાળો (જનરેશન ગેપ) : યુવાન અને માતાપિતા વચ્ચે આશરે 20 વર્ષથી વધુનું અંતર હોય છે. આ બે દાયકાના સમયગાળામાં બે પેઢીઓ વચ્ચે અનેક પરિબળોના પરિણામે પરિસ્થિતિમાં મોટો બદલાવ આવ્યો છે. આ બદલાવ નવી અને જૂની પેઢી વચ્ચે મતભેદો સર્જવામાં મહત્ત્વનો ભાગ ભજવે છે. આ બે પેઢી વચ્ચેના મતભેદોના પેઢી ગાળાને 'જનરેશન ગેપ' છે સમાજના તમામ ક્ષેત્રોમાં આ પેઢી અંતર' જોવા મળે છે. વડીલો સમજી અને વિચારીને શાંતિથી કાર્ય કરવામાં માને છે.જ્યારે યુવાનો દરેક બાબતમાં ઉતાવળા હોવા ઉપરાંત ક્રાંતિકારી વિચારસરણી ધરાવતા હોવાથી તેઓની વચ્ચે સંઘર્ષ પેદા થાય છે. આ પેઢી અંતર' યુવા અજંપા માટે જવાબદાર છે.
- 2. શૈક્ષણિક કારણ યુવાનો પરિવર્તનના વાહકો ગણાય છે. વર્તમાન સમયમાં યુવાનો શિક્ષણવ્યવસ્થામાં ધરમૂળથી પરિવર્તન ઇચ્છે છે. વર્તમાન સમયમાં શિક્ષણપદ્ધતિ, અભ્યાસક્રમ, પરીક્ષાપદ્ધતિ વગેરેમાં મોટો બદલાવ આવતો નહિ હોવાથી યુવાનો હતાશ થાય છે. આજના યુવાનો 3જી અને 4જીના સેલફોન મારફતે આખી દુનિયાને મુઠ્ઠીમાં કરી લેતા હોય ત્યારે ચૉક, ડસ્ટર, પેન, પેન્સિલ, નોટબુક વગેરે દ્વારા વર્ગખંડમાં અપાતું શિક્ષણ યુવાનોમાં અસંતોષ પેદા કરે છે. સમાજના વિકાસનો આધાર શિક્ષણ પર છે. શિક્ષણના વિકાસની સાથે શિક્ષિત યુવાનોને તેમની શૈક્ષણિક લાયકાત પ્રમાણે રોજગારી મળે તો ખરેખર વિકાસ થયો ગણાય પરંતુ વર્તમાન સમયમાં શૈક્ષણિક ક્ષેત્રે માહિતીનો વિસ્ફોટ થયો છે. શિક્ષિત યુવાનોની સંખ્યામાં સતત વધારો થાય છે. આ વધારાની સાથે રોજગારીની તકોમાં પણ વધારો થવો જોઈએ. પરંતુ રોજગારીની તકોનો અભાવ શૈક્ષણિક બેકારોની સંખ્યામાં વધારો કરે છે. શિક્ષિત યુવાનો બેરોજગાર રહેવાથી તેમનામાં હતાશા અને નિરાશા જન્મે છે જે યુવા અજંપા માટે જવાબદાર છે. યુવાનોને વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં યોગ્ય શૈક્ષણિક માર્ગદર્શન મળવું જોઈએ. પરિવર્તન પામતી નવી સમાજવ્યવસ્થા અને શિક્ષણના વિવિધ અભ્યાસક્રમોમાંથી યુવાનને તેના રસ, અભિરુચિ અને જરૂરિયાત અનુસાર વિષય અને પ્રવાહની પસંદગીમાં યોગ્ય માર્ગદર્શન નહિ મળવાથી યુવાનોમાં બેચેની, વ્યગ્રતા અને હતાશા ઊભી થાય છે. જો માતાપિતા યુવાનોની આ જરૂરિયાત પૂર્ણ કરી શકતા નથી, તો યુવાનોમાં અજંપો કે ગેરવર્તન જોવા મળે છે.

- શિક્ષણ યુવાનોમાં બે પ્રકારનાં કાર્યો કરે છે : (1) જીવનનિર્વાહ માટે અને (2) સામાજિકીકરણ કરવું. ★ યુવાનો ઉચ્ચ શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરી વધુ સારા જીવનની સ્થિતિ માટે પ્રયત્ન કરે છે ત્યારે શિક્ષણની સરખામણીમાં નિમ્ન દરજ્જાની નોકરી અથવા નોકરીની તક જ ના મળે ત્યારે તેનીમહત્ત્વાકાંક્ષા માટે તે આઘાતરૂપ સાબિત થાય છે અને યુવાનોને શિક્ષણવ્યવસ્થા તરફ અસંતોષ, આક્રોશ અને હતાશા ઉદ્ભવે છે. ★ શિક્ષણ સંસ્થાઓ જ્યારે યુવાનોમાં સામાજિક મૂલ્યો, લોકશાહીનાં મૂલ્યો, રાષ્ટ્રીય એકતાનાં મૂલ્યો વગેરે સ્થાપિત કરવામાં નિષ્ફળ નીવડે ત્યારે યુવાનોમાં અજંપો થાય છે. 13. જૈવિક અને મનોવૈજ્ઞાનિક કારણ : બાળક જ્યારે કિશોરાવસ્થામાંથી યુવાવસ્થામાં પ્રવેશે છે ત્યારે તેના શરીરમાં થતા અંતસાવો બદલાય છે, જેની અસર તેના માનસ પર થાય છે.'આ સમયગાળામાં તેમને ઘણું બધું જાણવાની અને સમજવાની જિજ્ઞાસા હોય છે. આ સમયે કુટુંબ અને સમાજ તરફથી તેને યોગ્ય માર્ગદર્શન મળતું નથી ત્યારે યુવાન આ દ્વિધાત્મક પરિસ્થિતિમાં અજંપો અનુભવે છે. આ અવસ્થામાં યુવાનોમાં અતિ લાગણી , જવાબદારીનો અભાવ અને પૂર્ણ સમજશક્તિનો અભાવ હોય છે. જો તેમને યોગ્ય માર્ગદર્શન મળે, તો તેઓ સમજપૂર્વકનું યોગ્ય વર્તન કરે છે પરંતુ જો યોગ્ય માર્ગદર્શન ના મળે, તો ખંડનાત્મક વર્તન કરે છે. આ અવસ્થામાં તેમનામાં સ્વતંત્રતાની ભાવના પ્રબળ હોય છે. આથી તેઓ સત્તાનો વિરોધ કરવાનું વલણ ધરાવે છે. ★ આ સમયમાં યુવાન બાહ્ય જીવનમાં અનેક વ્યક્તિ, સંસ્થા કે માધ્યમના પરિચયમાં આવવાના કારણે તેમનામાં અવનવા વિચારો ઉદ્ભવે છે. આ વિચારોની હારમાળા તેમની વાર્તનિક અભિવ્યક્તિને અસર કરે છે. પરિપક્વતાની ઉંમરમાં અવનવા વિચારો તેમનામાં અસમંજસની સ્થિતિ ઊભી કરે છે, જે અસંતોષને જન્મ આપે છે. યુવાનો એવી માન્યતા ધરાવતા હોય છે કે જ્યાં સુધી તેમની માંગણી માટે પ્રબળ રજૂઆત કરવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી માંગણી સ્વીકારાશે નહિ. યુવાનો 'લોકશાહીમાં સ્વતંત્રતા' એટલે 'મનસ્વી વર્તન' એવું ખોટું અર્થઘટન કરીને અયોગ્ય વર્તન દ્વારા પોતાની લાગણી વ્યક્ત કરે છે.' સતત મોજમસ્તીમાં રહેતા અને કોઈની રોકટોક વિનાની સ્વતંત્રતાની ઈચ્છા ધરાવતા યુવાનોનું માનસ અત્યંત ચંચળ હોય છે. યુવાનો માનતા હોય છે કે અમારી ચિંતાઓ કરી અમને ડરપોક બનાવશો નહિ કેમ કે અમો ભૂલો કરીશું અને તેમાંથી શીખીને જવાબદાર વ્યક્તિ બનીશું. આથી યુવાનો સાથે વાતચીત કરી, તેમના ગમાઅણગમાને મહેસૂસ કરી તેમને મદદરૂપ થઈ, તેમના પ્રશ્નોને સમજી તેમને માર્ગદર્શન આપવું પડશે.

6. યુવા અજંપામાં 'જનરેશન ગેપ' (પેઢીગાળો) શું ભાગ ભજવે છે? (March 19)

- યુવા અજંપાનો અર્થ : યુવાવર્ગના માનસમાં ધ્યેયપ્રાપ્તિની વંચિતતાની જે અસર ઉદ્ભવે છે તે અસંતોષ એટલે 'યુવા અજેપો'. યુવાનોની જરૂરિયાતની પૂર્તિ ન થાય અને તેમની સમસ્યાઓનો ઉકેલ ન આવે ત્યારે યુવાનો જે વર્તન કરે તે વર્તનમાં તેમની લાગણી, માંગણી અને અસંતોષની જે અભિવ્યક્તિ થતી હોય તેને 'યુવા અજેપો' કહેવામાં આવે છે. આ પ્રકારની અભિવ્યક્તિ સંગઠિત રીતે આંદોલન, ઘેરાવ, સરઘસ કે હડતાળ સ્વરૂપે દેખાય છે. ખાસ કરીને શિક્ષણ સંસ્થાઓ સાથે જોડાયેલા વિદ્યાર્થીઓના અજેપાની સ્થિતિને 'યુવા અજેપો' કહે છે. યુવાશક્તિની સરખામણી અણુવિસ્ફોટ સાથે કરવામાં આવે છે. જો તેનો સદ્દુપયોગ કરવામાં આવે, તો વિશ્વકલ્યાણ થઈ જાય અને જો દુરુપયોગ કરવામાં આવે, તો વિશ્વવિનાશ થઈ જાય. યુવાવર્ગમાં અશાંતિ કે અસંતોષ દેશ અને સમાજના ઉજ્વળ ભવિષ્યને અવરોધે છે. વર્તમાન સમયમાં યુવા અજેપાનો ફેલાવો વધતો જાય છે, જે સમગ્ર સમાજવ્યવસ્થા માટે સમસ્યારૂપ છે. યુવા અજંપાનાં કારણો : સમાજની દરેક સમસ્યા માટે કારણો જવાબદાર હોય

છે. યુવા અજંપા માટે અનેક કારણો જવાબદાર છે. આ કારણોને , વિભાગમાં વહેંચવામાં આવે છે : 1. સામાજિક કારણ, 2, શૈક્ષહિ, કારણ તથા 3. જૈવિક અને મનોવૈજ્ઞાનિક કારણ.

- 1. સામાજિક કારણ : યુવા અજંપાનાં સામાજિક કારણો ની પ્રમાણે છે : (1)કુટુંબ : યુવા અજંપાનું સૌથી મહત્ત્વનું સામાજિક કાર કુટુંબ છે. આધુનિક યુગમાં અનેક પરિબળોના કારણે કુટુંબ સંસ્થામાં પરિવર્તન આવ્યું છે. સમાજમાં સંયુક્ત કુટુંબના સ્થાને નાનાં નાનાં વિભક્ત કુટુંબોનો વ્યાપ વધ્યો છે. પરિણામે કુટુંબજીવનમાં અનેક પ્રશ્નો ઊભા થયા પતિપત્ની વચ્ચેના સંઘર્ષો, છૂટાછેડા, ભગ્ન કુટુંબો વગેરે પરિબળોની વિપરીત અસર યુવામાનસ પર પડી છે. વર્તમાનમાં મોંઘવારીના કારણે કૌટુંબિક જીવનના નિર્વાહ માટે પતિપત્ની બંનેએ નોકરી કે વ્યવસાયમાં જોડાવું પડે છે. આ સંજોગોના કારણે માતાપિતા પોતાનાં સંતાનોને પૂરતો સમય આપી શકતા નથી. પરિણામે યુવાનોને માતાપિતા પાસેથી જે પ્રેમ અને હૂંફની અપેક્ષા હોય છે તે સંતોષાતી નથી અને તેઓ એકલતા અને અસંતોષનો અનુભવ કરે છે. આ પરિસ્થિતિ યુવા અજંપા માટે મહત્ત્વની સાબિત થાય છે.
- (2) મૂલ્ય સંઘર્ષ : સમાજમાં પ્રસ્થાપિત મૂલ્યો વ્યક્તિને વર્તન કરવા માટે માર્ગદર્શન પૂરું પાડતાં હોય છે. સમાજનાં આ મૂલ્યો નબળાં પડે અથવા તેમાં મૂળભૂત પરિવર્તન આવે ત્યારે યુવાનોના માનસમાં મૂલ્ય સંઘર્ષ થાય છે. મૂલ્યોનો સંઘર્ષ યુવાનોમાં અશાંતિ અને અજંપો પેદા કરે છે. આ અજંપાની સ્થિતિ યુવાનોને આંદોલન કે બળવો કરવાની પ્રેરણા આપે છે.
- (3)બદલાયેલાં ધ્યેયો : વર્તમાનમાં યુવાનોના ધ્યેયમાં ખૂબ મોટો બદલાવ આવ્યો છે. આજના યુવાનો જીવનનાં તમામ ક્ષેત્રોમાં ખૂબ ઝડપથી સફળતા મેળવવા ઈચ્છે છે.
- ★ ઉચ્ચ શિક્ષણ, સખત અને સતત મહેનત વગેરેના બદલે યેનકેન પ્રકારે માત્ર સફળતા મેળવવાની દિશામાં યુવાનો હરણફાળ ભરી રહ્યા છે. આમ, ઊંચા જીવનની અપેક્ષા અને ધારેલી સફળતા નહિ મળવાનો ડર યુવાનોમાં અજંપો પેદા કરે છે. (4) બે પેઢી વચ્ચેનું અંતર પેઢીગાળો (જનરેશન ગેપ) : યુવાન અને માતાપિતા વચ્ચે આશરે 20 વર્ષથી વધુનું અંતર હોય છે. આ બે દાયકાના સમયગાળામાં બે પેઢીઓ વચ્ચે અનેક પરિબળોના પરિણામે પરિસ્થિતિમાં મોટો બદલાવ આવ્યો છે. આ બદલાવ નવી અને જૂની પેઢી વચ્ચે મતભેદો સર્જવામાં મહત્ત્વનો ભાગ ભજવે છે. આ બે પેઢી વચ્ચેના મતભેદોના પેઢી ગાળાને 'જનરેશન ગેપ' છે સમાજના તમામ ક્ષેત્રોમાં આ પેઢી અંતર' જોવા મળે છે. વડીલો સમજી અને વિચારીને શાંતિથી કાર્ય કરવામાં માને છે.જ્યારે યુવાનો દરેક બાબતમાં ઉતાવળા હોવા ઉપરાંત ક્રાંતિકારી વિચારસરણી ધરાવતા હોવાથી તેઓની વચ્ચે સંઘર્ષ પેદા થાય છે. આ પેઢી અંતર' યુવા અજંપા માટે જવાબદાર છે.
- 2. શૈક્ષણિક કારણ યુવાનો પરિવર્તનના વાહકો ગણાય છે. વર્તમાન સમયમાં યુવાનો શિક્ષણવ્યવસ્થામાં ધરમૂળથી પરિવર્તન ઇચ્છે છે. વર્તમાન સમયમાં શિક્ષણપદ્ધતિ, અભ્યાસક્રમ, પરીક્ષાપદ્ધતિ વગેરેમાં મોટો બદલાવ આવતો નહિ હોવાથી યુવાનો હતાશ થાય છે.આજના યુવાનો 3જી અને 4જીના સેલફોન મારફતે આખી દુનિયાને મુઠ્ઠીમાં કરી લેતા હોય ત્યારે ચૉક, ડસ્ટર, પેન, પેન્સિલ, નોટબુક વગેરે દ્વારા વર્ગખંડમાં અપાતું શિક્ષણ યુવાનોમાં અસંતોષ પેદા કરે છે. સમાજના વિકાસનો આધાર શિક્ષણ પર છે.
- શિક્ષણના વિકાસની સાથે શિક્ષિત યુવાનોને તેમની શૈક્ષણિક લાયકાત પ્રમાણે રોજગારી મળે તો ખરેખર વિકાસ થયો ગણાય પરંતુ વર્તમાન સમયમાં શૈક્ષણિક ક્ષેત્રે માહિતીનો વિસ્ફોટ થયો છે. શિક્ષિત યુવાનોની સંખ્યામાં સતત વધારો થાય છે. આ વધારાની સાથે રોજગારીની તકોમાં પણ વધારો થવો જોઈએ. પરંતુ રોજગારીની તકોનો અભાવ શૈક્ષણિક બેકારોની સંખ્યામાં વધારોકરે છે.શિક્ષિત યુવાનો બેરોજગાર રહેવાથી તેમનામાં હતાશા અને

નિરાશા જન્મે છે જે યુવા અજેપા માટે જવાબદાર છે.યુવાનોને વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં યોગ્ય શૈક્ષણિક માર્ગદર્શન મળવું જોઈએ. પરિવર્તન પામતી નવી સમાજવ્યવસ્થા અને શિક્ષણના વિવિધ અભ્યાસક્રમોમાંથી યુવાનને તેના રસ, અભિરુચિ અને જરૂરિયાત અનુસાર વિષય અને પ્રવાહની પસંદગીમાં યોગ્ય માર્ગદર્શન નહિ મળવાથી યુવાનોમાં બેચેની, વ્યગ્રતા અને હતાશા ઊભી થાય છે. જો માતાપિતા યુવાનોની આ જરૂરિયાત પૂર્ણ કરી શકતા નથી, તો યુવાનોમાં અજેપો કે ગેરવર્તન જોવા મળે છે.

- શિક્ષણ યુવાનોમાં બે પ્રકારનાં કાર્યો કરે છે : (1) જીવનનિર્વાહ માટે અને (2) સામાજિકીકરણ કરવું. ★ યુવાનો ઉચ્ચ શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરી વધુ સારા જીવનની સ્થિતિ માટે પ્રયત્ન કરે છે ત્યારે શિક્ષણની સરખામણીમાં નિમ્ન દરજ્જાની નોકરી અથવા નોકરીની તક જ ના મળે ત્યારે તેની મહત્ત્વાકાંક્ષા માટે તે આઘાતરૂપ સાબિત થાય છે અને યુવાનોને શિક્ષણ વ્યવસ્થા તરફ અસંતોષ, આક્રોશ અને હતાશા ઉદ્ભવે છે. ★ શિક્ષણ સંસ્થાઓ જ્યારે યુવાનોમાં સામાજિક મૂલ્યો, લોકશાહીનાં મૂલ્યો, રાષ્ટ્રીય એકતાનાં મૂલ્યો વગેરે સ્થાપિત કરવામાં નિષ્ફળ નીવડે ત્યારે યુવાનોમાં અજંપો થાય છે.
- 3. જૈવિક અને મનોવૈજ્ઞાનિક કારણ : બાળક જ્યારે કિશોરાવસ્થામાંથી યુવાવસ્થામાં પ્રવેશે છે ત્યારે તેના શરીરમાં થતા અંતસાવો બદલાય છે, જેની અસર તેના માનસ પર થાય છે.' આ સમયગાળામાં તેમને ઘણું બધું જાણવાની અને સમજવાની જિજ્ઞાસા હોય છે. આ સમયે કુટુંબ અને સમાજ તરફથી તેને યોગ્ય માર્ગદર્શન મળતું નથી ત્યારે યુવાન આ દ્વિધાત્મક પરિસ્થિતિમાં અજંપો અનુભવે છે. આ અવસ્થામાં યુવાનોમાં અતિ લાગણી , જવાબદારીનો અભાવ અને પૂર્ણ સમજશક્તિનો અભાવ હોય છે. જો તેમને યોગ્ય માર્ગદર્શન મળે, તો તેઓ સમજપૂર્વકનું યોગ્ય વર્તન કરે છે પરંતુ જો યોગ્ય માર્ગદર્શન ના મળે, તો ખંડનાત્મક વર્તન કરે છે. આ અવસ્થામાં તેમનામાં સ્વતંત્રતાની ભાવના પ્રબળ હોય છે. આથી તેઓ સત્તાનો વિરોધ કરવાનું વલણ ધરાવે છે. ★ આ સમયમાં યુવાન બાહ્ય જીવનમાં અનેક વ્યક્તિ, સંસ્થા કે માધ્યમના પરિચયમાં આવવાના કારણે તેમનામાં અવનવા વિચારો ઉદ્ભવે છે. આ વિચારોની હારમાળા તેમની વાર્તનિક અભિવ્યક્તિને અસર કરે છે.
- પરિપક્વતાની ઉંમરમાં અવનવા વિચારો તેમનામાં અસમંજસની સ્થિતિ ઊભી કરે છે, જે અસંતોષને જન્મ આપે છે. યુવાનો એવી માન્યતા ધરાવતા હોય છે કે જ્યાં સુધી તેમની માંગણી માટે પ્રબળ રજૂઆત કરવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી માંગણી સ્વીકારાશે નહિ. યુવાનો 'લોકશાહીમાં સ્વતંત્રતા' એટલે 'મનસ્વી વર્તન' એવું ખોટું અર્થઘટન કરીને અયોગ્ય વર્તન દ્વારા પોતાની લાગણી વ્યક્ત કરે છે.સતત મોજમસ્તીમાં રહેતા અને કોઈની રોકટોક વિનાની સ્વતંત્રતાની ઇચ્છા ધરાવતા યુવાનોનું માનસ અત્યંત ચંચળ હોય યુવાનો માનતા હોય છે કે અમારી ચિંતાઓ કરી અમને ડરપોક બનાવશો નહિ કેમ કે અમો ભૂલો કરીશું અને તેમાંથી શીખીને જવાબદાર વ્યક્તિ બનીશું. આથી યુવાનો સાથે વાતચીત કરી, તેમના ગમાઅણગમાને મહેસૂસ કરી તેમને મદદરૂપ થઈ, તેમના પ્રશ્નોને સમજી તેમને માર્ગદર્શન આપવું પડશે.

7. યુવા અજંપાના જૈવિક અને મનોવૈજ્ઞાનિક કારણો જણાવો. (March 19).

- યુવા અજંપાનો અર્થ : યુવાવર્ગના માનસમાં ધ્યેયપ્રાપ્તિની વંચિતતાની જે અસર ઉદ્ભવે છે તે અસંતોષ એટલે 'યુવા અજેપો'. યુવાનોની જરૂરિયાતની પૂર્તિ ન થાય અને તેમની સમસ્યાઓનો ઉકેલ ન આવે ત્યારે યુવાનો જે વર્તન કરે તે વર્તનમાં તેમની લાગણી, માંગણી અને અસંતોષની જે અભિવ્યક્તિ થતી હોય તેને 'યુવા અજેપો' કહેવામાં આવે છે. આ પ્રકારની અભિવ્યક્તિ સંગઠિત રીતે આંદોલન, ઘેરાવ, સરઘસ કે હડતાળ સ્વરૂપે દેખાય છે. ખાસ કરીને શિક્ષણ સંસ્થાઓ સાથે જોડાયેલા વિદ્યાર્થીઓના અજેપાની સ્થિતિને 'યુવા અજેપો' કહે છે.
- યુવાશક્તિની સરખામણી અણુવિસ્ફોટ સાથે કરવામાં આવે છે. જો તેનો સદુપયોગ કરવામાં આવે, તો વિશ્વકલ્યાણ થઈ જાય અને જો દુરુપયોગ કરવામાં આવે, તો વિશ્વવિનાશ થઈ જાય. યુવાવર્ગમાં અશાંતિ કે અસંતોષ દેશ અને સમાજના ઉજ્વળ ભવિષ્યને અવરોધે છે. વર્તમાન સમયમાં યુવા અજેપાનો ફેલાવો વધતો જાય છે, જે સમગ્ર સમાજવ્યવસ્થા માટે સમસ્યારૂપ છે. યુવા અજંપાનાં કારણો : સમાજની દરેક સમસ્યા માટે કારણો જવાબદાર હોય છે. યુવા અજેપા માટે અનેક કારણો જવાબદાર છે.
- આ કારણોને, વિભાગમાં વહેંચવામાં આવે છે : 1. સામાજિક કારણ, 2. શૈક્ષહિ, કારણ તથા 3. જૈવિક અને મનોવૈજ્ઞાનિક કારણ. 1. સામાજિક કારણ :
- યુવા અજેપાનાં સામાજિક કારણો ની પ્રમાણે છે : (1) કુટુંબ : યુવા અજેપાનું સૌથી મહત્ત્વનું સામાજિક કાર કુટુંબ છે. આધુનિક યુગમાં અનેક પરિબળોના કારણે કુટુંબ સંસ્થામાં પરિવર્તન આવ્યું છે. સમાજમાં સંયુક્ત કુટુંબના સ્થાને નાનાં વિભક્ત કુટુંબોનો વ્યાપ વધ્યો છે. પરિણામે કુટુંબજીવનમાં અનેક પ્રશ્નો ઊભા થયા પતિપત્ની વચ્ચેના સંઘર્ષો, છૂટાછેડા, ભગ્ન કુટુંબો વગેરે પરિબળોની વિપરીત અસર યુવામાનસ પર પડી છે. વર્તમાનમાં મોંઘવારીના કારણે કૌટુંબિક જીવનના નિર્વાહ માટે પતિપત્ની બંનેએ નોકરી કે વ્યવસાયમાં જોડાવું પડે છે. આ સંજોગોના કારણે માતાપિતા પોતાનાં સંતાનોને પૂરતો સમય આપી શકતા નથી. પરિણામે યુવાનોને માતાપિતા પાસેથી જે પ્રેમ અને હૂંફની અપેક્ષા હોય છે તે સંતોષાતી નથી અને તેઓ એકલતા અને અસંતોષનો અનુભવ કરે છે. આ પરિસ્થિતિ યુવા અજેપા માટે મહત્ત્વની સાબિત થાય છે.
- (2)મૂલ્ય સંઘર્ષ : સમાજમાં પ્રસ્થાપિત મૂલ્યો વ્યક્તિને વર્તન કરવા માટે માર્ગદર્શન પૂરું પાડતાં હોય છે. સમાજનાં આ મૂલ્યો નબળાં પડે અથવા તેમાં મૂળભૂત પરિવર્તન આવે ત્યારે યુવાનોના માનસમાં મૂલ્ય સંઘર્ષ થાય છે. મૂલ્યોનો સંઘર્ષ યુવાનોમાં અશાંતિ અને અજંપો પેદા કરે છે. આ અજેપાની સ્થિતિ યુવાનોને આંદોલન કે બળવો કરવાની પ્રેરણા આપે છે.
- (3)બદલાયેલાં ધ્યેયો : વર્તમાનમાં યુવાનોના ધ્યેયમાં ખૂબ મોટો બદલાવ આવ્યો છે. આજના યુવાનો જીવનનાં તમામ ક્ષેત્રોમાં ખૂબ ઝડપથી સફળતા મેળવવા ઈચ્છે છે.
- ★ ઉચ્ચ શિક્ષણ, સખત અને સતત મહેનત વગેરેના બદલે યેનકેન પ્રકારે માત્ર સફળતા મેળવવાની દિશામાં યુવાનો હરણફાળ ભરી રહ્યા છે. આમ, ઊંચા જીવનની અપેક્ષા અને ધારેલી સફળતા નહિ મળવાનો ડર યુવાનોમાં અજેપો પેદા કરે છે.
- (4) બે પેઢી વચ્ચેનું અંતર પેઢીગાળો (જનરેશન ગેપ) : યુવાન અને માતાપિતા વચ્ચે આશરે 20 વર્ષથી વધુનું અંતર હોય છે. આ બે દાયકાના સમયગાળામાં બે પેઢીઓ વચ્ચે અનેક પરિબળોના પરિણામે પરિસ્થિતિમાં મોટો બદલાવ આવ્યો છે. આ બદલાવ નવી અને જૂની પેઢી વચ્ચે મતભેદો સર્જવામાં મહત્ત્વનો ભાગ ભજવે છે. આ બે પેઢી વચ્ચેના મતભેદોના પેઢી ગાળાને 'જનરેશન ગેપ' છે સમાજનાં તમામ ક્ષેત્રોમાં આ પેઢી અંતર' જોવા મળે

છે. વડીલો સમજી અને વિચારીને શાંતિથી કાર્ય કરવામાં માને છે. જ્યારે યુવાનો દરેક બાબતમાં ઉતાવળા હોવા ઉપરાંત ક્રાંતિકારી વિચારસરણી ધરાવતા હોવાથી તેઓની વચ્ચે સંઘર્ષ પેદા થાય છે. આ 'પેઢી અંતર' યુવા અજેપા માટે જવાબદાર છે.

- 2. શૈક્ષણિક કારણ : યુવાનો પરિવર્તનના વાહકો ગણાય છે. વર્તમાન સમયમાં યુવાનો શિક્ષણવ્યવસ્થામાં ધરમૂળથી પરિવર્તન ઇચ્છે છે. વર્તમાન સમયમાં શિક્ષણપદ્ધતિ, અભ્યાસક્રમ, પરીક્ષા પદ્ધતિ વગેરેમાં મોટો બદલાવ આવતો નહિ હોવાથી યુવાનો હતાશ થાય છે. આજના યુવાનો 3જી અને 4જીના સેલફોન મારફતે આખી દુનિયાને મુઠ્ઠીમાં કરી લેતા હોય ત્યારે ચૉક, ડસ્ટર, પેન, પેન્સિલ, નોટબુક વગેરે દ્વારા વર્ગખંડમાં અપાતું શિક્ષણ યુવાનોમાં અસંતોષ પેદા કરે છે.
- સમાજના વિકાસનો આધાર શિક્ષણ પર છે. શિક્ષણના વિકાસની સાથે શિક્ષિત યુવાનોને તેમની શૈક્ષણિક લાયકાત પ્રમાણે રોજગારી મળે તો ખરેખર વિકાસ થયો ગણાય પરંતુ વર્તમાન સમયમાં શૈક્ષણિક ક્ષેત્રે માહિતીનો વિસ્ફોટ થયો છે. શિક્ષિત યુવાનોની સંખ્યામાં સતત વધારો થાય છે. આ વધારાની સાથે રોજગારીની તકોમાં પણ વધારો થવો જોઈએ. પરંતુ રોજગારીની તકોનો અભાવ શૈક્ષણિક બેકારોની સંખ્યામાં વધારો કરે છે. શિક્ષિત યુવાનો બેરોજગાર રહેવાથી તેમનામાં હતાશા અને નિરાશા જન્મે છે જે યુવા અજેપા માટે જવાબદાર છે. યુવાનોને વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં યોગ્ય શૈક્ષણિક માર્ગદર્શન મળવું જોઈએ. પરિવર્તન પામતી નવી સમાજવ્યવસ્થા અને શિક્ષણના વિવિધ અભ્યાસક્રમોમાંથી યુવાનને તેના રસ, અભિરુચિ અને જરૂરિયાત અનુસાર વિષય અને પ્રવાહની પસંદગીમાં યોગ્ય માર્ગદર્શન નહિ મળવાથી યુવાનોમાં બેચેની, વ્યગ્રતા અને હતાશા ઊભી થાય છે.
- જો માતાપિતા યુવાનોની આ જરૂરિયાત પૂર્ણ કરી શકતા નથી, તો યુવાનોમાં અજેપો કે ગેરવર્તન જોવા મળે છે. શિક્ષણ યુવાનોમાં બે પ્રકારનાં કાર્યો કરે છે : (1) જીવનનિર્વાહ માટે અને (2) સામાજિકીકરણ કરવું. ★ યુવાનો ઉચ્ચ શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરી વધુ સારા જીવનની સ્થિતિ માટે પ્રયત્ન કરે છે ત્યારે શિક્ષણની સરખામણીમાં નિમ્ન દરજ્જાની નોકરી અથવા નોકરીની તક જ ના મળે ત્યારે તેની મહત્ત્વાકાંક્ષા માટે તે આઘાતરૂપ સાબિત થાય છે અને યુવાનોને શિક્ષણવ્યવસ્થા તરફ અસંતોષ, આક્રોશ અને હતાશા ઉદ્ભવે છે. ★ શિક્ષણ સંસ્થાઓ જ્યારે યુવાનોમાં સામાજિક મૂલ્યો, લોકશાહીનાં મૂલ્યો, રાષ્ટ્રીય એકતાનાં મૂલ્યો વગેરે સ્થાપિત કરવામાં નિષ્ફળ નીવડે ત્યારે યુવાનોમાં અજંપો થાય છે.
- 3. જૈવિક અને મનોવૈજ્ઞાનિક કારણ : બાળક જ્યારે કિશોરાવસ્થામાંથી યુવાવસ્થામાં પ્રવેશે છે ત્યારે તેના શરીરમાં થતા અંતસાવો બદલાય છે, જેની અસર તેના માનસ પર થાય છે.' આ સમયગાળામાં તેમને ઘણું બધું જાણવાની અને સમજવાની જિજ્ઞાસા હોય છે. આ સમયે કુટુંબ અને સમાજ તરફથી તેને યોગ્ય માર્ગદર્શન મળતું નથી ત્યારે યુવાન આ દ્વિધાત્મક પરિસ્થિતિમાં અજંપો અનુભવે છે. આ અવસ્થામાં યુવાનોમાં અતિ લાગણી , જવાબદારીનો અભાવ અને પૂર્ણ સમજશક્તિનો અભાવ હોય છે.
- જો તેમને યોગ્ય માર્ગદર્શન મળે, તો તેઓ સમજપૂર્વકનું યોગ્ય વર્તન કરે છે પરંતુ જો યોગ્ય માર્ગદર્શન ના મળે, તો ખંડનાત્મક વર્તન કરે છે. આ અવસ્થામાં તેમનામાં સ્વતંત્રતાની ભાવના પ્રબળ હોય છે. આથી તેઓ સત્તાનો વિરોધ કરવાનું વલણ ધરાવે છે. ★ આ સમયમાં યુવાન બાહ્ય જીવનમાં અનેક વ્યક્તિ, સંસ્થા કે માધ્યમના પરિચયમાં આવવાના કારણે તેમનામાં અવનવા વિચારો ઉદ્ભવે છે. આ વિચારોની હારમાળા તેમની વાર્તનિક અભિવ્યક્તિને અસર કરે છે. પરિપક્વતાની ઉંમરમાં અવનવા વિચારો તેમનામાં અસમંજસની સ્થિતિ ઊભી કરે

છે, જે અસંતોષને જન્મ આપે છે. યુવાનો એવી માન્યતા ધરાવતા હોય છે કે જ્યાં સુધી તેમની માંગણી માટે પ્રબળ રજૂઆત કરવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી માંગણી સ્વીકારાશે નહિ.

- યુવાનો 'લોકશાહીમાં સ્વતંત્રતા' એટલે 'મનસ્વી વર્તન' એવું ખોટું અર્થઘટન કરીને અયોગ્ય વર્તન દ્વારા પોતાની લાગણી વ્યક્ત કરે છે.' સતત મોજમસ્તીમાં રહેતા અને કોઈની રોકટોક વિનાની સ્વતંત્રતાની ઈચ્છા ધરાવતા યુવાનોનું માનસ અત્યંત ચંચળ હોય યુવાનો માનતા હોય છે કે અમારી ચિંતાઓ કરી અમને ડરપોક બનાવશો નહિ કેમ કે અમો ભૂલો કરીશું અને તેમાંથી શીખીને જવાબદાર વ્યક્તિ બનીશું. આથી યુવાનો સાથે વાતચીત કરી, તેમના ગમાઅણગમાને મહેસૂસ કરી તેમને મદદરૂપ થઈ, તેમના પ્રશ્નોને સમજી તેમને માર્ગદર્શન આપવું પડશે.

8. ટૂંક નોંધ લખો : બાળ અદાલત (July 18, March 19)

- બાળ અદાલત : 16 વર્ષથી નીચેની વયનાં બાળકો માટે બાળ અદાલતની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. બાળ અદાલતનું વાતાવરણ અનૌપચારિક અને સહાનુભૂતિભર્યું હોય છે. આ અદાલતની કાર્યવાહીમાં વડીલને દલીલો કરવાની છૂટ હોતી નથી. બાળ અદાલત માટે ખાસ ન્યાયાધીશો નીમવામાં આવે છે. તેઓ બાળ મનોવિજ્ઞાનના જાણકાર હોય છે. બાળ અદાલતની તમામ કાર્યવાહી ગુપ્ત રાખવામાં આવે છે. ભારતમાં કોલકાતામાં ઈ. સ. 1941માં પ્રથમ બાળ અદાલતની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી.

9. ટૂંક નોંધ લખો : બોસ્ટલ શાળાઓ (March 18)

- બોટલ શાળાઓ અર્ધશાળાઓ અને અર્ધજેલ જેવી હોય છે. બાળ અપરાધીની સુધારણા કરવાના હેતુથી આવી શાળા સૌપ્રથમ ઈ. સ. 1902માં ઇંગ્લેન્ડના બોસ્ટલ નામના શહેરમાં શરૂ કરવામાં આવી હતી. આથી આવી શાળાઓ 'બોસ્ટલ શાળાઓ' તરીકે ઓળખાય છે. ભારતમાં આવી બોસ્ટલ શાળાનો પ્રારંભ ઈ. સ. 1926માં ચેન્નઈમાં થયો હતો. ત્યારપછી બીજા રાજ્યોમાં આ પ્રકારની શાળાઓ શરૂ કરવામાં આવી હતી. બોસ્ટલ શાળા એ પ્રમાણિત શાળાઓમાં ન આવરી લેવામાં આવ્યા હોય તેવા બાળ અપરાધીઓ માટેની સુધારણા શાળા છે. જે રાજ્યોમાં બાળકાયદાઓ છે ત્યાં 15થી 21 વર્ષ સુધીના બાળ અપરાધીઓને આ શાળાઓમાં રાખવામાં આવે છે.
- બોસ્ટલ શાળાઓ બે પ્રકારની હોય છે : (1) ખુલ્લી બોસ્ટલ શાળાઓ અને (2) બંધ બોસ્ટલ શાળાઓ. બોસ્ટલ શાળાઓમાં બાળ અપરાધીઓની સુધારણા માટેના કલ્યાણ કાર્યક્રમોનું આયોજન કરવામાં આવે છે. આમ છતાં, તેમના પર કડક અંકુશો અને નજર રાખવામાં આવે છે.
- આ બંને પ્રકારની શાળાઓમાં બાળ અપરાધીઓને તેમની વય પ્રમાણે ઔદ્યોગિક તાલીમ આપવામાં આવે છે. આ શાળાઓમાં બાળ અપરાધીઓ પાસે શારીરિક શ્રમ પણ કરાવવામાં આવે છે. છોકરાઓ પાસે ખેતી, ઉદ્યોગ, બાંધકામ વગેરે અને કન્યાઓ પાસે ગૃહકામ, રસોઈ, સફાઈ વગેરે પ્રકારનાં કામો કરાવવામાં આવે છે.
- બોસ્ટલ શાળાઓમાં બાળ અપરાધીઓને પોતાની સ્વતંત્ર આજીવિકા કમાવાનું શીખવવા ઉપરાંત તેમના વ્યક્તિત્વનો વિકાસ થાય તે હેતુથી સુધારણા માટેના વિવિધ કાર્યક્રમો ચલાવવામાં આવે છે. ★ સામાન્ય રીતે બોસ્ટલ શાળાઓમાં બાળ અપરાધીને 2થી 3 વર્ષ માટે રાખવામાં આવે છે.

- બાળ અપરાધીઓના વર્તનને ધ્યાનમાં રાખી બોટલ શાળાઓના સત્તાવાળાઓ તેમને વહેલા છોડી મૂકવાનો નિર્ણય પણ લઈ શકે છે. બોસ્ટલ શાળામાંથી મુક્ત કરાયેલા બાળ અપરાધીઓનું નિરીક્ષણ કરવાનું અને તેમને યોગ્ય સ્થળે વ્યવસાયમાં ગોઠવવા માટે મદદ કરવાનું કામ પ્રોબેશન અધિકારીને સોંપવામાં આવે છે.

10.સામાજિક ધોરણભંગ વર્તનનાં લક્ષણો જણાવો. (March 18, July 18)

- સામાજિક ધોરણભંગ વર્તનનાં લક્ષણો નીચે પ્રમાણે છે .
- 1. સામાજિક ધોરણભંગ વર્તન એ વાર્તનિક ઘટના છે : સમાજમાં સ્થાપિત થયેલાં સામાજિક ધોરણો વ્યક્તિએ પોતાના વર્તનમાં સ્વીકારેલા હોય છે. સમાજમાં વ્યક્તિ ધોરણોના સંદર્ભમાં જ વર્તન અને વ્યવહાર કરતો હોય છે. આમ, સામાજિક ધોરણ અનુરૂપતા અને ધોરણભંગ એ વાર્તનિક ઘટના છે.
- 2. સામાજિક ધોરણભંગ વર્તન એ સાર્વત્રિક ઘટના છે : વિશ્વના અવિકસિત, વિકાસશીલ કે વિકસિત સમાજમાં ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં સામાજિક ધોરણભંગ વર્તન જોવા મળે છે. સમાજનો દરેક સભ્ય સામાજિક ધોરણોનું પાલન કરી વર્તન કરે એ અપેક્ષિત હોય છે પરંતુ હંમેશાં સમાજના દરેક સભ્યો, દરેક પરિસ્થિતિમાં ધોરણોનું પાલન કરે એવું શક્ય બનતું નથી. આથી સામાજિક ધોરણભંગ વર્તનની ઘટના બને છે. આ અર્થમાં સામાજિક ધોરણભંગ વર્તન એ સાર્વત્રિક ઘટના છે.
- 3. સામાજિક ધોરણભંગ વર્તન સાપેક્ષતા ધરાવે છે : સામાજિક ધોરણભંગ વર્તન સાપેક્ષ છે. કોઈ એક સમાજમાં જે વર્તનને સામાજિક ધોરણભંગ વર્તન ગણાતું હોય તે જ વર્તન અન્ય સમાજમાં ધોરણભંગ વર્તન ગણાતું ના પણ હોય. દા. ત., ગુજરાતમાં દારૂનું સેવન કરવું એ સામાજિક ધોરણભંગ વર્તન છે જ્યારે ગુજરાતની પડોશમાં આવેલાં મહારાષ્ટ્ર, રાજસ્થાન રાજ્યમાં દારૂનું સેવન કરવું એ સામાજિક ધોરણભંગ વર્તન નથી. દરેક સમાજમાં સામાજિક ધોરણોને તે સમાજની સંસ્કૃતિ અને મૂલ્યો સાથે સીધો સંબંધ છે. મૂલ્યો અને સંસ્કૃતિના તફાવતના કારણે તે સમાજનાં ધોરણો અન્ય સમાજનાં ધોરણો કરતાં ભિન્ન હોય તે સર્વસામાન્ય બાબત છે. આ અર્થમાં સામાજિક ધોરણભંગ વર્તન સાપેક્ષતા ધરાવે છે.
- 4. સામાજિક ધોરણભંગ વર્તનનું વૈવિધ્ય ધરાવે છે : જ્ઞાતિ, જાતિ, ધર્મ, ગ્રામ્ય અને શહેરી વિસ્તાર વગેરે જેવી બહુવિધતા ધરાવતા ભારતીય સમાજમાં સામાજિક ધોરણોની બહુવિધતા પણ છે.સામાજિક ધોરણોનું વૈવિધ્ય સામાજિક ધોરણભંગ વર્તનની શક્યતા પણ વધારે છે. આથી સામાજિક ધોરણભંગ વર્તનની સાથે સધા વર્તનની સીમાના ખ્યાલને ધ્યાનમાં રાખવો જરૂરી છે. સહ્ય વર્તનની સીમાના ખ્યાલ મુજબ સમાજના સભ્યો સહ્ય સીમાની મર્યાદામાં રહીને વર્તનવ્યવહાર કરે તો તે વર્તન ધોરણભંગ વર્તન ગણાતું નથી.. પરંતુ જ્યારે વ્યક્તિ કે સમૂહ સમાજે નક્કી કરેલી. સહ્ય વર્તનની સીમાને ઓળંગીને વર્તન કરે ત્યારે તે વર્તન સામાજિક ધ્યેયપ્રાપ્તિ માટે પડકારજનક બને છે. પરિણામે વ્યક્તિ કે સમૂહનું આ પ્રકારનું વતન સામાજિક ધોરણભંગ વર્તન બને છે.
- 5. સામાજિક ધોરણભંગ વર્તન સામાજિક અપેક્ષાઓથી વિરુદ્ધનું વર્તન છે : દરેક સમાજ પોતાનું અસ્તિત્વ ટકાવવા અને સભ્યોના વર્તનનું નિયંત્રણ કરવા સામાજિક ધોરણો ઘડે છે. આથી સ્વાભાવિક રીતે સામાજિક ધોરણોની સાથે સામાજિક અપેક્ષાઓ જોડાયેલી છે. સામાજિક વ્યવસ્થાની જાળવણી થાય, સમાજમાં સંવાદિતા ટકેલી રહે અને સામાજિક ધ્યેયોની પ્રાપ્તિસરળતાથી થાય તે માટે સમાજ પોતાના સભ્યો પાસેથી સામાજિક ધોરણ અનરૂપ વર્તનની અપેક્ષાઓ રાખે છે. સમાજની આ અપેક્ષાઓથી વિરુદ્ધના વર્તનને સામાજિક ધોરણભંગ વર્તન કહે છે.

- 6. સામાજિક ધોરણભંગ વર્તન અનિચ્છનીય સામાજિક વર્તન છે : વ્યક્તિ કે સમૂહના જે વર્તનથી સામાજિક વ્યવસ્થાતંત્ર ખોરવાઈ જાય એવી સ્થિતિ, સમાજના મોટા ભાગના સભ્યો માટે હંમેશાં અનિચ્છનીય હોય છે, કોમી તોફાનો, નક્સલવાદ, નશીલાં દ્રવ્યોની હેરાફેરી, આતંકવાદ વગેરે પરિસ્થિતિ મોટા ભાગની વ્યક્તિઓ માટે અનિચ્છનીય હોય છે. સમાજના મોટા ભાગના સભ્યો ધોરણભંગ વર્તનથી ઊભી થતી અરાજકતા સામે નારાજગી વ્યક્ત કરતા હોય છે. આમ, સામાજિક ધોરણભંગ વર્તન અનિચ્છનીય સામાજિક વર્તન છે. કોઈ પણ સમાજના સભ્યોના ધોરણભંગ વર્તન માટે અનેક પરિબળો જવાબદાર હોય છે. નબળું સામાજિક કરણ, ધોરણોનો નબળો અમલ, નબળી સજાપદ્ધતિ, ધોરણોનો અસ્પષ્ટ વિસ્તાર, ભ્રષ્ટાચારી અમલીતંત્ર, ધોરણો વચ્ચેની વિસંવાદિતા, બચાવપ્રયુક્તિઓ, સમૂહ માધ્યમો વગેરે પરિબળો ધોરણભંગ વર્તનની સ્થિતિ નિર્માણ કરવામાં સહાયક બને છે.